

РЕФОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПЕРІОД ВІЙНИ

Тимофєєва Л. Ю.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. 24 лютого 2022 року Російська Федерація вторглась на територію України та розпочала агресивні воєнні дії щодо її окупації. В результаті чого згідно інформації управління Верховного комісара ООН із прав людини втрати серед цивільних осіб з 24 лютого 2022 року, коли Росія розпочала війну проти України, до 24:00 12 березня 2022 року склали 1663 цивільних, зокрема 596 загиблих.

Удари «забороненою» міжнародними нормами зброї спрямовуються на житлові багатоповерхові будинки, гине мирне населення, діти та жінки. Сторони домовляються про гуманітарні коридори, час тиші для евакуації людей, агресор порушує ці домовленості. Російські солдати вбивають мирне населення, відкривають вогонь по машинах з гуманітарною допомогою, розкрадають їх, гвалтують жінок у полоні, застосовують важку зброю щодо житлових будинків, лікарень, дитячих садків, гуртожитків.

Весь світ жахається від звірських злочинів, вчинених в Бучі, зґвалтувань та катувань громадян. Непоправно зруйновано Харків, його архітектурну та культурну спадщину. Люди, які залишились вимушені більше місяця жити в метрополітені.

11 квітня 2022 р. підтвердилась інформація щодо застосування хімічної зброї в Маріуполі. 23 квітня напередодні Великодня було нанесено ракетні удари по Одесі, одна з яких влучила в житловий будинок. Внаслідок чого загинуло 9 мирних жителів, серед яких тримісячна дитина, зруйновано квартири громадян. 24 квітня на Великдень також були обстріли Донецької та Луганської області, обстріли церков. Це порушує міжнародні норми та це не вичерпний перелік того, що РФ вчиняє проти мирного населення.

Такі дії порушують низку міжнародних документів, які спрямовані на охорону загальнолюдських цінностей та прав людини. Зокрема, в Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод 1950 р. передбачені основні права та свободи людини. Країни, які ратифікували Конвенцію погодились, що ці права та свободи є спільними для всіх людей та їх порушення недопустимо, крім випадків передбачених законом. Вона прийнята саме для того, щоб після II Світової війни акцентувати увагу на тому, що є важливим для всіх та протидіяти порушенню цих фундаментальних прав.

Але, як виявилось, такі права є фундаментальними не для всіх. Але яким чином реагує законодавець на таку ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Окремі аспекти цієї проблематики вже досліджені багатьма вченими та науковцями. Зокрема М.В. Піддубна займалася дослідженням воєнних злочинів у національному кримінальному праві та питаннями імплементації міжнародних норм у цій сфері¹, поняття та ознаки воєнних злочинів вивчали В.М. Репецький і В.М. Лисик², також у працях цих вчених розглянуто інші питання міжнародного гуманітарного права. М.М. Гнатовський досліджує питання міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права, питання кваліфікації міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ³. Н.А. Зелінською досліджено питання міжнародних злочинів та міжнародної злочинності, а також заходи щодо протидії цим явищам⁴. О.В. Сенаторовою показано взаємопроникнення міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ)⁵.

М.І. Хавронюк дослідив питання гармонізації кримінального законодавства України із законодавством зарубіжних країн та вимогами міжнародних договорів⁶.

Разом з тим, враховуючи події, які відбуваються в Україні вона продовжує бути актуальною. Та це дає підстави стверджувати, що доцільним є проведення дослідження, присвяченого протидії злочинам проти людяності.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є наближення національного кримінального зако-

¹ Піддубна М.В. Імплементація норм міжнародного кримінального права про воєнні злочини в Кримінальний кодекс України : дис. канд. юрид. наук (доктора філософії). 12.00.08. – Львівський національний університет імені Івана Франка МОН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, 2020. 259 с.

² Репецький В.М., Лисик В.М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. Вип. 1. 2009. С. 120-125.

³ Гнатовський М.М. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наук. праць. Вип. 65 / НУ «ОЮА», редкол. С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін., відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. С. 139-146.

⁴ Зелінская Н.А. Международные преступления и международная преступность. Монография. Одесса: Юридическая литература, 2006. 568 с.

⁵ Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О.О. 2021. 208 с.

⁶ Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації. Київ: Істина, 2005. 264 с.

нодавства до міжнародних стандартів в контексті протидії воєнним злочинам та злочинам, вчинених в умовах війни.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Розмежувати воєнні та військові злочини, а також злочини, вчинені в умовах війни.

2. З'ясувати необхідність інтеграції та єдності міжнародної спільноти у протидії злочинам проти людяності, воєнним злочинам.

3. Обґрунтувати необхідність додаткових гарантій виконання рішень міжнародних інституцій проти держави агресора.

4. Встановити необхідність додержання стандартів прав людини при притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини проти людства, а також причетних до їх вчинення.

Виклад основного матеріалу.

1. Воєнні та військові злочини

Слід розрізняти *воєнні та військові злочини*. Згідно до ст. 401 КК військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені КК кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Поняття воєнних злочинів визначено міжнародними договорами, зокрема Римським статутом. Про що було зазначено раніше. Тобто воєнні злочини стосуються не тільки окремої держави, а всього міжнародного правопорядку.

Розділом XX КК України передбачена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Серед них, зокрема: пропаганда війни (стаття 436), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (стаття 437), порушення законів та звичаїв війни (стаття 438), застосування зброї масового знищення (стаття 439), геноцид (стаття 442), екоцид (стаття 441) та ін. У проєкті Нового КК України (текст станом на 18.01.2022 р.), який розробляється групою вчених з 2019 року, також передбачена кримінальна відповідальність за злочини проти основ міжнародного права та міжнародного правопорядку (Книга одинадцята). Книга структурована на розділи: Розділ 11.1. Геноцид, Розділ 11.2. Злочини проти людяності, Розділ 11.3. Злочин агресії, Розділ 11.4. Воєнні злочини, Розділ 11.5. Злочини проти міжнародного правопорядку⁷.

Римський статут міжнародного кримінального

суду від 17.07.1998 р. (далі – Римський статут) встановлює відповідальність за злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини проти агресії.

Відповідно до ст. 8 Римського статуту *воєнні злочини* окрім іншого означають: i) умисні напади на цивільне населення як таке або окремих цивільних осіб, які не приймають безпосереднього участі у військових діях; ii) умисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які є військовими цілями; iii) умисне завдання ударів по персоналу, об'єктах, матеріалах, підрозділах або транспортним засобам, задіяним у наданні гуманітарної допомоги або в місії щодо підтримці миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони не мають права на захист, якою користуються цивільні особи або цивільні об'єкти міжнародне право збройних конфліктів; iv) умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтв цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або великого, довгострокового та серйозного збитку навколишньому природному середовищу, який буде явно несумісний з конкретним і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою; v) напад на незахищені та не військові цілі міста, села, житла чи будівлі або їх обстріл із застосуванням будь-яких коштів; vi) неналежне використання прапора парламентаря, прапора або військових знаків відмінності та форми ворога чи Організації Об'єднаних Націй, а також відмітних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком якого є смерть або заподіяння шкоди особі; ix) умисне завдання ударів по будинках, призначених для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійності, історичним пам'ятникам, госпіталям та місцям зосередження хворих і поранених, за умови, що вони не є військовими цілями⁸.

Зокрема, такі дії вчиняються в Україні. Удари спрямовуються на житлові багатоповерхові будинки, гине мирне населення, діти та жінки. Сторони домовляються про гуманітарні коридори, час тиші для евакуації людей, РФ порушує ці домовленості. Російські солдати вбивають мирне населення, відкривають вогонь по машинах з гуманітарною допомогою, розкрадають їх, гвалтують жінок у полоні, застосовують важку зброю щодо житлових будинків, лікарень, дитячих садків, гуртожитків.

Україна станом на 24 квітня 2022 р. ще не ратифікувала Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. Хоча питання постало досить давно, принаймні з 2014 воно постало достатньо гостро. Отже, жоден міжнародний трибунал не має юрисдикції для розслідування та судового переслідування злочину агресії в ситуації з окупацією РФ

⁷ Проєкт тексту нового Кримінального кодексу України станом на 18.01.2022 р. *Сайт Робочої групи з питань розвитку кримінального права*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

⁸ Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

території України, на відміну від потенційного геноциду, злочинів проти людства та військових злочинів, які може розслідувати та почав розслідувати МКС.

Разом з тим, 28 лютого 2022 р. прокурор Міжнародного кримінального суду (МКС) оголосив про своє рішення просити дозволу на відкриття розслідування Ситуації в Україні на основі попередніх висновків Офісу, що впливають із його попереднього розгляду та охоплюють будь-які нові імовірні злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС. Офіс прокурора МКС отримав звернення щодо ситуації в Україні від 39 держав-учасниць МКС як це передбачено статтею 14 Статуту. Ці звернення дали змогу розпочати розслідування Ситуації в Україні з 21 листопада 2013 року, охоплюючи, таким чином, будь-які попередні та поточні звинувачення у військових злочинах, злочинах проти людяності чи геноциді, вчинених на будь-якій частині території України, будь-якою особою.

7 березня 2022 р. почалися публічні слухання цієї справи в Міжнародному суді справедливості (м. Гаага).

16 березня 2022 р. оголошено наказ Міжнародного Суду ООН у спорі щодо тлумачення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. По-перше РФ відмовлено у закритті справи, справа буде розглянута по суті; збройний напад не може обумовлюватись та виправдовуватись звинуваченнями жертви агресії у геноциді; Судом не встановлено жодних доказів на підтвердження тверджень РФ про геноцид на території України; Суд наказує РФ виконати такі тимчасові заходи: негайно зупинити військові операції, початі 24.02.2022 на території України; забезпечити, щоб будь-які військові чи будь-які інші організації чи особи, які перебувають під російським контролем, не продовжують військові операції. Суд одноголосно наказує обом сторонам утриматися від дій, що погіршують ситуацію⁹.

Глава VII Статуту Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. ООН закріплює «Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії». Відповідно до статті 39 Статуту Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру чи акту агресії та робить рекомендації або вирішує, які заходи слід вжити відповідно до статей 41 та 42 для підтримки або відновлення міжнародного миру та безпеки. Відповідно до статті 40 щоб запобігти погіршенню ситуації, Рада Безпеки уповноважується, перш ніж зробити рекомендації або вирішити про вжиття заходів, передбачених статтею 39, вимагати від зацікавлених сторін вико-

нання тих тимчасових заходів, які вона знайде необхідними або бажаними. Такі тимчасові заходи не повинні завдавати шкоди правам, вимогам або положенню зацікавлених сторін. Рада Безпеки належним чином враховує невиконання цих тимчасових заходів. Рада Безпеки уповноважується вирішувати, які заходи, не пов'язані з використанням збройних сил, повинні застосовуватися для здійснення її рішень, і вона може вимагати від Членів Організації застосування цих заходів. Ці заходи можуть включати повну або часткову перерву економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин (стаття 41). Якщо Рада Безпеки визнає, що заходи, передбачені у статті 41, можуть виявитися недостатніми або вже виявились недостатніми, він уповноважується вживати таких дій повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки. Такі дії можуть включати демонстрації, блокаду та інші операції повітряних, морських чи сухопутних сил Членів Організації (стаття 42)¹⁰.

2. Право на життя під час війни

Ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. закріплює право на життя. Разом з тим, позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Тобто кримінальна відповідальність виключається за спричинення смерті в умовах війни якщо було додержано звичаї війни та інші міжнародні норми щодо ведення війни.

Відповідно до ст. 3 Женевської конвенції про поведінку з військовополоненими від 12.08.1949 р. 3 особами, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поведуться за будь-яких обставин гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища чи будь-якими іншими аналогічними критеріями. Із цієї метою заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно зазначених вище осіб такі дії: а) насилля над життям та осо-

⁹ Allegations of genocide under the Convention and punishment of the crime of genocide (Ukraine v. Russian Federation). *International court of Justice*. 16 March 2022. URL: <https://icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf?fbclid=IwAR0HeFLm2i02XhTBbSfx9tkrOGdG689es3gY2P5SsVIdtmBSJuBq6LcvPVQ>

¹⁰ Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

бистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; д) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії визнані цивілізованими народами як необхідні¹¹.

Учасники бойових дій в Україні мають суворо дотримуватися чинних норм міжнародного гуманітарного права. І хоча важко говорити про справедливість та доцільність війни та кровопролиття людей, але саме дотримання завчасно відомих правил та домовленостей ставить сторони в більш менш зрозумілі норми.

Жодна особа не має права на вчинення злочинів, що належать до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, в тому числі і Україна, на території якої відбуваються ці жахливі події та громадяни цієї держави. Українці часто демонструють невдоволення щодо гуманного відношення з полоненими, щодо їх годування, забезпечення гігієнічних норм, забезпечення необхідним одягом та ліками. Але якщо українці будуть поводитись з ними жорстоко, зі сторони України також буде порушення міжнародних норм, зокрема ратифікованої Україною Женевської конвенції.

Але навіть право на життя є достатньо умовним, враховуючи певні обставини. Згідно ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» № 2124-ІХ від 15.03.2022 р.¹² обставини, які виключають кримінальну протиправність діяння доповнено статтею 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Згідно цієї статті 1. Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності

ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. 2. Кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України. 3. Особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна. 4. Не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обставинці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу».

Багато в чому ця стаття пересікається з положеннями кримінально-правової норми щодо необхідної оборони (ст. 36) та крайньої необхідності (ст. 39 КК).

ЗУ «Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв» № 2150-ІХ від 24 березня 2022 р.¹³ змінено редакцію ч. 3 ст. 263 КК. Зокрема, не підлягає кримінальній відповідальності (*«не підлягає кримінальній відповідальності» замість «звільняється від кримінальної відповідальності» – прим Т.Л.*) за вчинення дій, передбачених ч. 1, 2 ст. 263 КК, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої. Якщо особа «звільняється від кримінальної відповідальності», то держава констатує, що вона вчинила кримінальне правопорушення, але в силу норм закону звільняється від такої відповідальності. Якщо особа «не підлягає кримінальній відповідальності» вона взагалі не повинна підлягати кримінальному переслідуванню.

¹¹ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. (Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

¹² Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» № 2124-ІХ від 15.03.2022 р.: Закон України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#n5>

¹³ Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв: Закон України № 2150-ІХ від 24 березня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20#n2>

3. Динаміка кримінального законодавства у зв'язку з війною та особливості забезпечення національної безпеки

До 2014 р. розділ І КК «Кримінальні правопорушення проти національної безпеки» залишався єдиним розділом, до якого не вносились зміни. Але у зв'язку з відповідними подіями о нього було внесено низку змін. Зокрема, згідно із Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» № 1183-VII від 08.04.2014 р. доповнено статтею 114-1, якою передбачено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період. Крім того, внесено зміни до ст. 49 КК щодо неможливості застосування давності також у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-1, а не тільки злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 КК, як це було передбачено до цього. Підвищено відповідальність за ст. 110, 111, 113, 114 КК.

Згідно із Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» № 1533-VII від 19.06.2014 р.¹⁴ КК доповнено статтею 110-2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України», якої раніше не було.

Згідно із Законом «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» № 1689-VII від 07.10.2014 р.¹⁵ санкції статей 109, 110, 111, 112, 113, 114, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 260, 261 КК доповнено словами «з конфіскацією майна або без такої». Тобто передбачено можливість застосовувати конфіскацію майна у таких випадках.

Крім того, Верховною Радою України було прийнято низку змін до КК України, у зв'язку із вторгненням РФ та початком агресивної війни 24 лютого 2022 р. Серед таких змін, зокрема ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX від 3 березня

2022 р.¹⁶ підвищено відповідальність за державну зраду (ст. 111 КК) та диверсію (ст. 113 КК), криміналізувавши кваліфіковані склади за такі дії «в умовах воєнного стану» із санкцією, що передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна. Згідно змін до ч. 4 ст. 86 КК обмежено застосування амністії щодо осіб, які вчинили державну зраду та диверсію.

Також слід звернути увагу на криміналізацію «Колабораційної діяльності» (ст. 111-1 КК) згідно із Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX від 03.03.2022 р.¹⁷ Зокрема, згідно ч. 1 ст. 111-1 КК особа підлягає кримінальній відповідальності за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. Існування цієї статті не дозволяє бути осторожливим подій, які відбувається, продовжувати бізнес з РФ, підтримувати інші зв'язки із країною-агресором, в тому числі інформаційні.

До багатьох статей КК внесено кваліфікуючі ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» згідно із Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 03.03.2022 р. Це зокрема стосується вчинення крадіжок (ч. 4 ст. 185 КК), грабежів (ч. 4 ст. 186 КК), вчинення розбою (ч. 4 ст. 187 КК), вимагання (ч. 4 ст. 189 КК), вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 4 ст. 191 КК) та ін. Тут слід знову звернутись до доцільності запровадження типових санкцій та розміщення кваліфікуючих ознак саме в Загальній частині КК, що пропонують розробники КК. Якщо б Загальна частина була побудована саме так, зміни було б вносити набагато легше та легше відслідковувати вплив певних кваліфікуючих ознак на конкретні групи статей. Так само логічніше було

¹⁴ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму: Закон України № 1533-VII від 19.06.2014 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-18#n5>

¹⁵ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України № 1689-VII від 07.10.2014 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#n9>

¹⁶ ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX від 3 березня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>

¹⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX від 03.03.2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>

б пояснити призначення того чи іншого покарання та його строку, якщо воно є строковим.

Разом з тим, це важливі зміни, оскільки в багатьох інтернет джерелах крадіжки під час війни висвітлюються як «мародерство». Мародерство передбачено ст. 432 КК. Вона передбачає викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених. Якщо це не пов'язано з полем бою, то викрадення розглядається як правопорушення проти власності. Що суперечить назві закону «щодо посилення відповідальності за мародерство». Адже в ньому йдеться не тільки про мародерство, а також про звичайні кримінальні правопорушення проти власності, але «в умовах воєнного або надзвичайного стану». До статті 432 КК також були внесені зміни, внесені згідно із цим Законом № 2117-IX від 03.03.2022 р. та пов'язані із підвищенням відповідальності. До зазначених змін санкцією цієї статті було передбачено відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років, після змін від 5 до 10 років.

Важливими є зміни, внесені законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» № 2155-IX від 24 березня 2022 р.¹⁸. Ним криміналізовано статтю 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». У зв'язку з воєнним станом почастішали випадки шахрайств в контексті збору благодійної допомоги ніби на потреби ЗСУ, перепродажу гуманітарних товарів та ін. Цією статтею передбачається кримінальна відповідальність за продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі. Кваліфіковані склади пов'язані із вчиненням таких дій повторно, за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі (ч. 2 ст. 201-2), вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану (ч. 3 ст. 201-2).

Бідність є вагомим чинником вчинення кримінальних правопорушень з корисливих мотивів. Також на часі є повернення до кримінальної відповідальності за обман покупців, незаконні націнки на товари першої необхідності. Особливо в такий час необхідно культивувати довіру до держави. Податки, збори, пожертви мають бути прозорими. Кожен гро-

мадянин має бачити рух гуманітарної, матеріальної допомоги, розподілення воєнного збору та ін.

ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» № 2149-IX від 24 березня 2022 р.¹⁹ змінено редакцію ст. 361 КК «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж» та 361-1 «Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут».

Згідно із Законом «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 2160-IX від 24.03.2022 р.²⁰. КК доповнено статтею 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». Особливості інформаційної ери пов'язані із спрощенням фіксування та передачі інформації. Отже, багато «блогерів» почало розмішувати відповідні фото та відео таких переміщень, роботи заходів протиповітряної оборони (ППО), вибухів тощо. Інформаційна війна та інформаційна оборона в сучасних реаліях кримінального права України отримала зовсім оновлене наповнення.

Особи, які мають певне співробітництво з РФ мають доступ до соціальних мереж та інших каналів зв'язку, в яких висвітлюються відповідні фото та відео. Тобто подібні дії не допомагають державі та правоохоронним органам, оскільки корегують

¹⁸ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України № 2155-IX від 24 березня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n2>

¹⁹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану: Закон України № 2149-IX від 24 березня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#n2>

²⁰ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України № 2160-IX від 24.03.2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n6>

дії ворога. Дають йому інформацію про відповідні локації, обстановку у місті та ін.

Такі дії можуть бути вчинені як необережно, не усвідомлюючи повною мірою небезпечність таких дій та їх можливі наслідки (ч. 1 ст. 114-2), так і з прямим умислом (ч. 3 ст. 114-2), що пов'язано із вчиненням таких дій за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням. Якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 114-2), то самі дії могли бути вчинені як з умислом, так і за необережності. Відношення до наслідків також могло бути як з умислом, так і за необережності, в залежності від намірів особи. Однак, враховуючи суспільну небезпечність таких діянь для всієї країни, не усвідомлення та не бажання таких наслідків конкретною особою, байдуже до них відношення не можуть розглядатись як підстава звільнення від кримінальної відповідальності або не ставлення у вину ч. 3 ст. 114-2 КК.

Висновки

1. Проблема, з якою стикнулась Україна, стосується не окремо взятої країни, а всього людства. Після агресивних воєнних дій відносно України є загроза безпеці інших країн світу, якщо не виробити ефективний механізм протидії.

2. Встановлено, що будь яке озброєне вторгнення на територію іншої держави у 21 сторіччі є посяганням не тільки на територіальну цілісність. Це посягання на європейські цінності. Ці цінності вибудовувались сторіччями як відповідь на досвід війни.

3. Запропоновано забезпечити додаткові гарантії виконання рішень міжнародних інституцій проти держави агресора, удосконалити механізм накладення санкцій відносно держави, яка порушила міжнародні домовленості.

4. Встановлено необхідність додержання стандартів прав людини при притягненні до кримінальній відповідальності осіб, які вчинили злочини проти людства та були до цього причетні. Цивілізований світ має відповідати та забезпечувати безпеку цивілізованими методами.

Інформація про автора:

Тимофєєва Лілія Юрїївна,

кандидат юридичних наук, адвокат,

доцент кафедри кримінального права

Національний університет «Одеська юридична академія»

23, Фонтанська дорога, м. Одеса, 65000, Україна

Information about the author:

Timofieieva Liliia Yuriivna,

Candidate of Law, Lawyer,

Associate Professor at the Department of Criminal Law

National University «Odesa Law Academy»

23, Fontanska road, Odesa, 65000, Ukraine